

OSKAR DAVIČO MŰVE SAJÁT IDEJÉBEN

Ha ma a szépirodalmi művekről beszélhetünk a legkevesbé teljes megbízhatósággal — még az értékelők mind alaposabb és mind nagyobb igyekezete mellett is —, akkor Oskar Davičo műve, amikor mai irodalmunkról van szó, kétségtelenül a legmarkánsabb példa mindazokra az ellentmondásokra, amelyek egy író művét kísérik reális kilátások nélkül arra, hogy megoldódjanak, akár javára, akár kárára az írónak.

Még ezeknek a dilemmáknak a megoldhatatlanságáról való benyomás is annál erősebb lett, minél többet írt Davičo és minél többet írtak mások róla. Davičo pedig régóta ír — több mint fél évszázada — és sokat, fáradhatatlanul kísérve minden jelentős történést valóságunkban, mely ugyancsak igen dinamikus, és mindent az irodalmi formák széles regiszterében: a lírai verstől a pamfletig, a poémától a polémikáig, a riporttól az esszéig, a költői programtól a regényig.

Ugyanúgy, ahogy Davičo nem riadt vissza attól, hogy megszegje az írói műfajok éles határait, elmozdítva őket saját tetszése szerint, arra sem törekedett, hogy alkotói fejlődését valamilyen egyenes vonalú irányba vezesse. Ehelyett állandóan korábbi útkereszteződéseire tért vissza, írói tevékenységének mindig új lehetőségeit és irányait jelezve, nem félve attól, hogy esetleg meggondolatlanul elhomályosítja korábbi műveinek a fényét és nem törekedve arra, hogy művészi tekintélyét üres és céltalatos klasszikus pózzal támassza alá.

Igy Davičo a hetedik évtized elején még mindig az az író, akiről sohasem tudhatjuk pontosan, mi mindent írhat és mi mindennel lephet meg, s egyáltalán nem emlékeztet a babérjain pihenő, fáradt dalnokra, aki régi dicsőségéből él. Lehet, hogy éppen életének és az írásnak, mint élete döntő lehetőségének az összefonódásában kell keresnünk ennek az írónak egyik állandó alkotói tényezőjét, a teret, amelyben művészi természetű és írói következetessége megmutatkozik és a legteljesebben nyilvánul meg.

Jóformán nincsen kritikus, aki Davičóról írva, amennyiben dicsérte, ne vetett volna a szemére valamit, vagy pedig, ha negatívan értékelte, ne ismerte volna el elvitathatatlan kvalitását. A legkevésbé vannak azok, akiknek sikerült kiegyensúlyozottan és tárgyilagosan bíráltniuk műveit, amelyek — úgy látszik — kikerülhetetlenül vezettek többé vagy kevésbé elfogult megállapításokhoz. Nem könnyű magyarázatot találni az értékelések ilyen sokféleségére, a változásokra Davičo kritikusainak a fellépéseiben és egyesek makacs elutasítására, hogy bármit is mondjanak vagy írjanak róla.

Ha írónk könyveiről a vitákat rövid eljárással folytatnák le, ti. az értékelés kizárólagossága és „aggodalom” nélkül, hogy melyik fokon határozzák meg Davičo helyét az irodalmi nagyok ranglétráján, jóval kevesebb lenne ezekből a dilemmákból. Minden, természetesen, sokkal egyszerűbb lenne, ha az irodalmi művek világában nem létezne az értéki dimenzió, amelyet nem lehet hirtelenében mérni, annál kevésbé, mivel ez valami kitalált dolog, és nem is annyira megfoghatatlan és problematikus. Csak akkor válik azzá, ha elválasztják a művektől, ha az egész irodalmat csupán a nagyság kérdésére redukálják.

Az első szembetűnő dolog a Davičo-mű általános ismertető jeleinek sorában a művészi megnyilvánulás modernsége, azzal, hogy a modernség kifejezés jelentését ebben az esetben nem hozzuk összefüggésbe az irodalomtörténet modern irányzatának egyes jelenségeivel, hanem úgy értelmezzük, mint az író irodalmi tevékenységének azt az állandó jellemzőjét, hogy szembeszegül az irodalmi alkotómunka begyöpesedett normáival és szabályaival. Kevés olyan írónk van, aki olyan sokáig következetesen

ellenállt az irodalomművészet klasszikus felfogása igényének, mint ahogyan azt Davičo tette. Nemcsak, hogy süket fülekre találtak nála a népszerűtlen klasszikus szabályok, mint például a mérték és a rend, az átkinthesőség és a világoóság, a logikusság és a következetesség elvei az irodalmi mű megformálásában a művészet és a szépség megállapodott szempontjai szerint, de jóformán még az a priori meghatározások lehetőségét sem ismerte el a művészetben, sem a művész irányításának a létjogosultságát valamilyen norma vagy tanács szerint.

Davičo számára az irodalmi mű, amelyen dolgozik, a kinyilatkozás aktusát képezi, és mint ilyen fontosabb, mint valamely meghatározott kifejezésformula vagy szépségideál elérése. Érezve, hogy a művészeti eszményideál, a legemelkedettebb szépség példaképe, még ha általánosan elfogadott is, ellentétben áll magával a művészettel, amely mindenekelőtt a létezés kitöltésének és átszellemesítésének a módja, Davičo nem kíván alkalmazkodni a korábbi, idegen művészeti akciók folyamán gyökeret vert szépségideálokhoz, hanem inkább saját kísérleteinek bizonytalanságába bocsátkozik, de nem a szépség keresése végett, hanem a teljes kinyilatkozás módjának fellelése érdekében. Davičo tehát az a művész, aki modern módszerekkel alkot, s amennyire csak lehet, szembeszegülve a műalkotás természetéről és céljáról kialakult klasszikus felfogással.

Íhletettségének és kifejezésmódjának ez a modernsége különféle alakokban mutatkozik meg irodalomtörténeti szémszögből nézve. Irodalmi tevékenységének kezdetén, 1930 körül, a szürrealizmushoz való csatlakozás formájában nyilvánult meg. Később, amikor a szürrealizmus mint költői program elvesztette avantgarde szerepét és szigorú követelményekbe foglalta céljait, amelyek ekkor már inkább kizárták, mintsem megnyitották az új lehetőségeket az irodalmi tevékenység számára, Davičo saját útján haladt tovább. A század ötvenes éveiben a szocialista realizmus normáitól való emancipáció és az új perspektívájú művészeti alkotás megformálónak első soraiban találjuk. Az irodalmi fejlődési szempontjából modernsége ezekben az esetekben mint kifejezett avantgardizmus jelenkezik az irodalmi periódus, illetve az egész költői szituáció szintjén. Az utolsó évtizedben mai irodalmunkat a domináló irodalmi irányzat és az egységes művészi program hiánya jellemzi és Davičo modernsége mint avantgardizmus jelentkezik irodalmi opusának szintjén, vagyis mint az új alkotásmódok keresése saját valóságélményének keretében.

Az, ami a legközvetlenebb módon lehetővé teszi egy író opusának egységességét az az alkotó művészi ideálja. Minél határozottabb ez az ideál, annál szembetűnőbb az egységesség. Davičo esetében meg lehet állapítani ennek az ideálnak a mibenlétét, noha talán nem olyan pontossággal, mint más írónál. Oskar Davičo művészi ideálja a szabadság, és ebben nem különbözik jó néhány XIX. és XX. századbeli írónktól (Petar Kočić, Djura Jakšić, a népballadaénekesek, Ivan Goran Kovačić). De mivel a szabadság mint művészeti ideál az íhlet leggyakoribb forrásai közé tartozik, minden művész a maga sajátos módján juttatja kifejezésre azonosságát az általánossal. Irodalomtörténeti tekintetben Davičo művészi azonosulása a szabadsággal legelőször is a következő két tulajdonsággal tűnik ki: amíg korábban az ember és a szabadság kapcsolata a nép, illetve a nemzet felszabadulási törekvéseinek horizontjából nőtt ki, addig Davičo esetében, konkrétan szólva, ez a proletariátus szabadságszeretetének elragadtatása. Davičo művészi ideáljának második jellemzője az ember legmélyebből jövő szabadságvágyának a felfedésében nyilatkozik meg; az irodalmi módszerek vívmányainak köszönhető, hogy Davičo mint művész az emberi lényben rejlő, szabadságtéremtésre alkalmas terek után kutatott.

Művészi ideáljának időszerű értelmét már nehezebb meghatározni, de bizonyos, hogy művészi viszonya ideáljához nem az eltárgyasítás viszonya, hanem maga az írás válik a számára a szabadság elérésének legtisztább formájává. Ezért különböző művészi konkretizációkban nyilvánul meg: néha mint szociális igazság a proletariátusnak az emberi egyenlőségről szóló eszméjében, másszor mint a meglevő társadalmi normák és szokások rombolásának forradalmi akciója, azután a szabadszerelem formájában, vagy pedig mint az ideológiai harc merev, dogmatikus szabályainak

az elvetése, hogy megtalálja és megőrizze a teljes emberi egzisztencia terét, vagy egyszerűen mint az irracionális jelenségek előre nem látott lehetősége stb.

Eközben a szabadság, vagy pontosabban a szabadságvágy, úgy mutatkozik meg, mint valami végtelen, mérhetetlen dolog: valami, ami semmilyen elragadtatással, bármilyen nagy legyen is az, nem mérhető ki. Az eszmei odaadásnak ez a határtalansága, ez az ellenőrizetlenség a művészi abszolút-ideál iránti lelkesedésben, ami olyan nagyméretű, hogy sohasem elegendők a szavak, amelyek által megtestesül, egyike Davičo művészi világinterpretálása sajátos stílusjegyeinek. Ezzel egyidejűleg, az abszolút-ideál művészi átélésében rejlenek Davičónál a mértékkel, renddel és a normával való háborúskodásának forrásai.

Irodalmi műve állandó jellemzőinek sorozatában mindenképpen meg kell említeni az angazsáltságot is mint külön dimenziót. Az angazsáltság szerinte minden eredeti művész sorsa, aki saját koráról és saját korához szól. Művészi ideálja az egzisztenciához való viszonyt feltételezi: a mai ember egzisztenciális helyzetének semmilyen végleges formája nem jöhet számításba. Az élet értelme a létért való harc perspektívájában nyilvánul meg, értéke és gazdasága pedig közvetlenül függ ennek a harcnak az ilhettetésétől, amely odáig juthat, hogy még magát a életet is kockára teheti. Másmilyen élet valójában nincs: csak az elért céloknak és saját magunknak a túlszárnyalása létezik, ha az, amit elértünk, az egzisztencia mértéke.

Az, ami Davičo életvízióját mint végtelen elszántságot megszabadítja az öncélú aktivitástól, eszeveszett fanatizmustól, az a maximális emberség imperatívusza, amely az emberi aktivitás elve kell hogy legyen. Az ember harcának nem lehet olyan célja, amely miatt elhanyagolható lenne az ember egészében, és amelynek a nevében az ember egyetlen dimenzióra lenne redukálható. Amennyivel szélesebb és változatosabb az emberi egzisztencia látótere, annyival nagyobb és tartalmasabb ez az elszántság, és természetesen annyival ellentmondásosabb is. De az ellentmondás, noha megnehezíti a harcot, és szétszaggatja az embert, nem teheti kérdésessé emberségét. Ellenkezőleg, minél nagyobb az ellentmondások útvesztője, annyival egyenesebb az emberi lehetőségek átlója.

Davičo számára mint művész számára döntő fontosságú, hogy jelentéktelen azoknak a műveinek a száma, amelyekről megjelenésükkor negatív nyilatkozatok hangzottak el, nem véve figyelembe azokat a negatív véleményeket, amelyeknek okai irodalmon kívüliek voltak. Ez kétségtelenül nagyon értékes hozzájárulás mai irodalmunk fejlődéséhez, mert szélesebb negatív és pozitív tapasztalatok nélkül az irodalmi evolúció mindenképpen szegényebb lenne. Davičo világinterpretálásának maximális erkölcsössége, amelyben ennek az írónak a humanista elkötelezettsége megmutatkozik, inkább elszántságra való felhívás, mint méricskélés vagy középútra való törekvés, vagy a legjobb megoldások keresése.

Úgy tetszik, hogy a legbiztosabb út mindazoknak a kételyeknek az eloszlására, amelyek Davičo művének értékelését körülveszik, az, amelynek kiindulópontja az író művészi abszolút-ideáljának kikutatásában van — ahogyan az ebben a műben kirajzolódik — és politikai, illetve társadalmi ideáljának kivizsgálásában, hogy miként mutatkozott meg az adott történelmi pillanatban. Vagy pontosabban: a politikai ideál sorsának tanulmányozása, amelynek látóteréből Davičo művészi interpretációja kinőtt, megvilágítaná minden egyes mű jelentőségének folyamatait: mikor futottak vele párhuzamosan, mikor haladtak túl rajta, mikor voltak vele ellentmondásban, milyen mértékben köszönhetik neki művészi meggyőző erejüket, és milyen mértékben fűzi magához a politikai ideál sorsa a művet és annak legfényesebb pillanatát. Természetesen nem lehetne mindent megmagyarázni az ilyen vizsgálódás eredményeivel, hiszen egyetlen mű — és a hozzá tartozó egységes művészi és politikai ideál — keretén belül is találhatók oldalak különböző meggyőző erővel: a verbalizmustól kezdve a minden kétséget kizáró eredetiségig.

Fordította: *KENYERES KOVACS Márta*